

# Puszcza Zielonka – 50 lat promowania

Pawel Anders

NOTATKI / NOTES

**Summary. The Zielonka Forest – 50 years of promotion.** The area, located directly northeast of Poznań – the largest dense forest area in the central Wielkopolska – is a very interesting natural tourist attraction. The name “Zielonka Forest” was mentioned for the first time in 1964. This name quickly took root and even had been used in scientific publications. In the past 50 years, Zielonka Forest from a little-known area has become more popular and willingly frequented, although various types of threats appeared there at the same time. Today it is one of the Wielkopolska’s “Natura 2000” areas, a significant part of it is protected as landscape park, and five nature reserves were established here. The article discusses the process of popularizing the area, its development and allowing access to the society, as well as it introduces prevention actions and present ways to exploit the area by tourists. It also mentions numerous tourist guides and tourist information publications. Fifty years gives an excellent opportunity for such summaries.

**Keywords:** forest, Zielonka Forest, tourism, educational paths, summer houses

Teren położony bezpośrednio na północny wschód od Poznania – największy zwarty obszar leśny w środkowej Wielkopolsce – jest interesujący przyrodniczo i atrakcyjny turystycznie. Jego nazwa „Puszcza Zielonka” pojawiła się po raz pierwszy w 1964 r. w publikacji przygotowanej przez PTTK. Nazwa ta szybko się przyjęła i trafiła nawet do obiegu naukowego. W minionych 50 latach Zielonka z terenu mało znanego stała się miejscem popularnym i chętnie odwiedzanym, choć jednocześnie pojawiły się tu różnego rodzaju zagrożenia. Obecnie jest to jeden z wielkopolskich obszarów „Natura 2000”. Znaczną jego część objęto ochroną jako park krajobrazowy, utworzono tu pięć rezerwatów przyrody. W artykule omówiono proces popularyzacji tego obszaru, przebieg jego zagospodarowywania i udostępniania społeczeństwu, wprowadzanie działań ochronnych i obecne sposoby wykorzystywania przez turystów. Wskazano także na licznie wydawane przewodniki i informatory turystyczne. Pięćdziesiąt lat to znakomita okazja do tego rodzaju podsumowań.

Wiosną 1964 roku, staraniem Oddziału Międzyuczelnianego PTTK w Poznaniu, ukazał się informator, w którym po raz pierwszy nazwa Puszcza Zielonka pojawiła się w obiegu publicznym (Kleczeńska, Maciejewska 1964). Pięćdziesiąt lat, które upłynęły od tego czasu, są doskonałą okazją do pokazania, jak turystyczne wykorzystanie tego terenu zmieniło się w tym okresie

W latach 60. XX w. mieszkańcom Poznania doskonale były znane świetnie nadające się spaceru czy wycieczki tereny na obrzeżu śródmieścia (Malta, Golęcín, Dębina), a w pobliżu miasta Wielkopolski Park Narodowy czy (w mniejszym stopniu) okolice Kobylnicy i Promna. Po odwiedzeniu tych miejsc wśród turystów pojawiła się zrozumiała chęć poznania nowych terenów wycieczkowych. Przewodowało w tym środowisko studenckie, w którym jednostki zajmujące się turystyką (Oddział Międzyuczelniany PTTK, organizacje uczelniane

i wydziałowe) znakomicie wpisywały się w ówczesną aktywność tej części społeczeństwa. „Odkryto” teren położony na północny wschód od Poznania – słabo zurbanizowany, praktycznie pozbawiony komunikacji (oprócz obrzeży), obfitujący za to w atrakcyjne i zróżnicowane lasy, z jeziorami nadającymi się do kąpeli. Opisywano go wcześniej w publikacjach o przyrodzie Wielkopolski, ale – jako że były one przygotowywane w układzie powiatowym – podział między cztery powiaty (gnieźnieński, obornicki, poznański i wągrowiecki) nie sprzyjał całościowemu pokazaniu walorów terenu. Pierwsze rezerваты utworzono tu już w latach 1959 („Jezioro Czarne”) i 1962 („Klasztorne Modrzewie koło Dąbrówki Kościelnej” oraz „Las Mieszany w Nadleśnictwie Łopuchówko”). Z czasem pojawiły się stwierdzenia, że jest to największy kompleks leśny w środkowej Wielkopolsce, w dodatku o urozmaiconych i będących w dobrym stanie zbiorowiskach leśnych. Nie bez znaczenia był też fakt, że środkowa część opisywanego terenu od 1947 r. wchodziła w skład Leśnego Zakładu Doświadczalnego obecnego Uniwersytetu Przyrodniczego (Zabielski 1967).

Okazało się, że teren ten – obok walorów przyrodniczych – ma także inne atrakcje. Jedną z najważniejszych są stare traktory (m.in. „bednarski”, „poznański”, „zielonczyński” – fot. 1). Przy jednym z nich w XIV w. w Dzwonowie założono nawet miasto, co potwierdziły badania archeologiczne (Krzepkowski, Moeglich 2015). W ślad za osadnictwem główne drogi przemieściły się potem na obrzeża Puszczy.

Aby zwiększyć możliwości wędrowania po tej okolicy, urządzono w jednym z gospodarstw na pograniczu wsi Tuczo i Stęszewko stację turystyczną PTTK „Pod Sową” – tani obiekt z minimalnym wyposażeniem i 50 miejscami noclegowymi (zimną 15) w salach zbiorowych. Została ona otwarta w 1966 r. i działała przez 12 lat. Rozbudowano także sieć szlaków znakowanych na tym terenie. Przebiegały tędy wówczas szlaki: Czerwonak–Skoki, Pobiedziska–Łopuchowo i Murowana Goślina–Okoniec (Kleczewska, Maciejewska 1964). Uzupełniono je o trasy z Tuczo na stację kolejowych w Owińskach, Biskupicach (później przesuniętą do Promna) i Sławie Wielkopolskiej, a po uruchomieniu w 1968 r. połączenia do Miłna (wówczas Krajowej Spółdzielni Komunikacyjnej) zapewniono również możliwość dotarcia do pętli autobusowej.

Obszar ten zaczęto nazywać „Puszcza Zielonka”. Nazwa ta pojawiła się już w okresie międzywojennym, a pochodzi zapewne od widniejącego na szczegółowych mapach niemieckich oznaczenia „Forst Grünheide”. Map dla turystów wówczas nie było (jedyne były wydawane od 1958 roku „Okolice Poznania” w skali 1:300 000, o nader ograniczonej treści), więc z konieczności posługiwano się, trudnymi zresztą do zdobycia, wcześniejszymi „setkami” z lat trzydziestych lub częściej spotykanymi mapami niemieckimi (tzw. „sztabówki”). Dość szybko pojęciem Puszczy Zielonka zaczęto obejmować nie tylko tereny zalesione, ale cały obszar penetracji turystycznych, ograniczony liniami kolejowymi Poznań–Skoki, Poznań–Pobiedziska i Skoki–Kiszczowo oraz szosą Kiszczowo–Pobiedziska. Ma on w sumie powierzchnię ok. 350 km<sup>2</sup>, a lasy rosną na mniej więcej połowie tego terenu.

Epoka gierkowska przyniosła gwałtowny rozwój budownictwa letniskowego. Coraz popularniejszy obszar Zielonki przyciągał swoimi walorami i możliwością indywidualnego wypoczynku. Obok istniejącego już wcześniej osiedla koło Kamińska (popularnie zwanego „Florydą”) powstały więc kompleksy działek w części południowej (Gorzkie Pole, Kołata), koło Tuczo i Stęszewka i w części północnej (Sławica, Szczodrochowo). Niektóre z nich tworzone jako rodzinne ogrody działkowe. Dla zapewnienia dojazdu do tych działek, ale i dla ułatwienia komunikacji między poszczególnymi miejscowościami, wyasfaltowano niektóre drogi (Murowana Goślina–Zielonka, Rakownia–Pławno, Kicin–Wierzonka, Łopucho-

wo-Głębocek, Sławica-Niedźwiedziny). Najważniejszą z tych dróg – z Kobylnicy przez Karłowice i Tuczo do Pobiedzisk – oddano do użytku 22 lipca 1973 r. Tych inwestycji nie było zbyt wiele i nadal możemy tutaj korzystać ze starych traktów tak jak przed laty.

Pojawiły się także bardziej szczegółowe wydawnictwa o Puszczy. Opublikowano je staraniem Wojewódzkiego Ośrodka Informacji Turystycznej i Wydawnictwa Poznańskiego. Szczególne znaczenie miała wydana w 1976 r. mapa w skali 1:50 000, jednobarwna i z dzisiejszej perspektywy o prymitywnym rysunku, ale po raz pierwszy pokazująca możliwości wędrowania po tym terenie. W tych latach dopełniono listy obiektów chronionych na tym terenie, tworząc rezerwy: florystyczny „Żywiec Dziewięciolistny” (1974) i krajobrazowy „Jezioro Pławno” (1978).

Lata osiemdziesiąte nie przyniosły większych zmian w zagospodarowaniu Puszczy. Sytuacja radykalnie zmieniła się po 1989 roku. Odrodzony samorząd stał się rzeczywistym gospodarzem na swoim terenie. Innego wymiaru nabrały też kwestie zarządzania lasami i ochrony przyrody. Dość szybko powstało kilka parków krajobrazowych. Jednym z nich był Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka”, utworzony 20 września 1993 r. na powierzchni 9981,00 ha, z czego 80,7% to były tereny leśne, wchodzące w skład LZD Akademii Rolniczej w Poznaniu oraz nadleśnictw Czerwonak i Łopuchówko (Kasprzak 1996). W ten sposób zwyczajowa nazwa, rozpropagowana głównie w środowisku turystycznym, uzyskała urzędowe potwierdzenie. Za symbol parku przyjęto dąb i sosnę oraz rosnący pod nimi grzyb gąskę zielonkę.



**Fot. 1.** Stary trakt śródleśny (fot. P. Anders)

*Photo 1. Old mid-forest roadway*

Tereny Puszczy były coraz częściej odwiedzane zarówno przez turystów, jak i osoby chcące skorzystać z rekreacji (np. kąpiele w jeziorze). Dla celów dydaktycznych Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego wytyczył w rejonie wsi Zielonka ścieżkę przyrodniczą o długości 3 km, z ośmioma przystankami. Aby ułatwić korzystanie ze ścieżki, wydano broszurę z opisem i ośmioma „kartami pracy” do wypełnienia podczas jej przebywania (Śliwa i in. 2004). Przygotowany w latach 2001-2003 plan ochrony parku wskazał następujące zagadnienia, które powinny być uwzględnione, aby lepiej wypełniać zadania zachowania jego walorów przyrodniczych: wydzielenie stref funkcjonalno-krajobrazowych, ustalenie sposobów turystycznego udostępniania terenu, wskazanie założeń kształtowania krajobrazu zurbanizowanego i jego środowiska kulturo-

wego, określenie zasad gospodarki przestrzennej w otulinie. Głównym efektem przyjęcia tego planu było powiększenie od 25 stycznia 2004 r. obszaru parku, głównie o rynną jeziorną między Tucznem a Wronczynem. Obecnie Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka” obejmuje 11 999,61 ha w gminach Czerwonak, Kiszkowo, Murowana Goślina, Pobiedziska i Skoki (Kasprzak, Raszka 2005). Nie zrealizowano na razie propozycji objęcia ochroną rezerwatową kolejnych fragmentów parku.

O ile liczba tras dla piechurów nie uległa zmianie, to w ostatnim okresie nastąpił znaczący rozwój szlaków rowerowych. Obrzeżem Puszczy Zielonka przebiega oddana do użytku w 1994 roku, pierwsza w Wielkopolsce oznakowana (i właściwie jedyna „wybudowana”) trasa rowerowa z Poznania do Pobiedzisk. Pozostałe szlaki stworzono, malując jedynie znaki na drzewach bądź w innych miejscach. Z drugiej strony trzeba stwierdzić, że po tutejszych drogach można poruszać się rowerem bez większych problemów. Późniejsze uzupełnienia sieci szlaków dla turystów rowerowych doprowadziły do stworzenia układu trudnego w orientacji, wręcz nieczytelnego. Mamy w tym rejonie Mały i Duży Pierścień Rowerowy, Pierścień Dookoła Poznania, fragmenty Cysterskiego Szlaku Rowerowego i Piastowskiego Traktu Rowerowego (po tym drugim przebiegają drogi EuroVelo 2 i 9), samochodowo-rowerowy Szlak Kościołów Drewnianych i 12 szlaków łącznikowych (fot. 2).

Turystyka konna nie rozwinęła się tu zbyt. Przeważa nauka jazdy konnej w służących temu ośrodkach. Najbardziej znane działają w Owińskach i Sęszewku („Liljówka”). Wytoczono co



Fot. 2. Słupek drogowy szlaków turystycznych (fot. P. Anders)  
*Photo 2. Signpost of tourist routes*

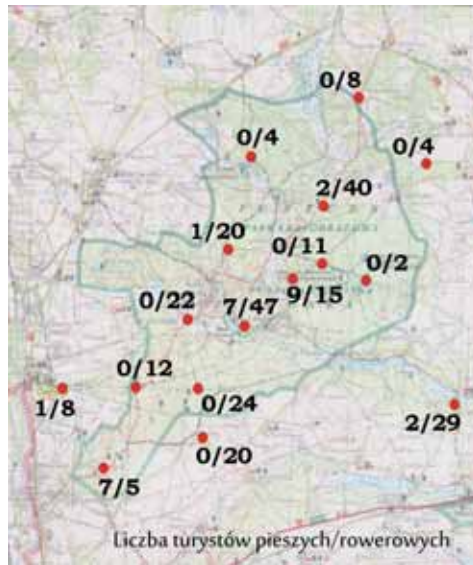
prawda liczący 143 km „Wilczy szlak” ze Stęszewka do Bucharzewa k. Sierakowa, ale jego wykorzystanie jest śladowe. Przez Puszcze wędrują także grupy piesze do sanktuarium w Dąbrówce Kościelnej. Według definicji są to turyści, jednak wędrowka odbywa się w zwartych i zdyscyplinowanych grupach, kierowanych przez „przewodnika” (często z megafonem), a wędrowcy niczego po drodze nie zwiedzają, najczęściej modląc się czy śpiewając pieśni.

Miejscem, które bardzo zyskało w ostatnich latach, jest Dziewicza Góra – najwyższy punkt omawianego terenu (143 m n.p.m.). Wokół niej wytyczono liczącą w sumie 15 przystanków ścieżkę dydaktyczną „Dziewicza Góra” z dwiema pętlami o długości 3,5 i 5,5 km. W latach 2005-2006 na szczycie postawiono żelbetową dostrzegalnie przeciwpożarową o wysokości 40 m. Poniżej kabiny obserwatora urządzono platformę widokową (Anders 2007). Mimo opłaty za wejście, przy sprzyjającej pogodzie przyciąga ona setki odwiedzających. U podnóża wzniesienia, w osadzie Dziewicza Góra, 26 kwietnia 2013 roku Nadleśnictwo Łopuchówko otworzyło Ośrodek Edukacji Leśnej – kolejny punkt na mapie atrakcji w tym rejonie. Ma on być rozbudowywany.

W celu określenia natężenia ruchu turystycznego na terenie Puszczy Zielonka przeprowadzono w latach 2014-2015 badania terenowe, polegające na rejestracji osób przemierzających omawiany obszar. W pogodne soboty lub niedziele między czerwcem a wrześniem przez dwie godziny notowano ilu turystów znalazło się na wybranym skrzyżowaniu szlaków (pieszych i rowerowych). Takie badania wykonano w 16 punktach (ryc. 1), w sumie przez 32 godziny. Dużym zaskoczeniem był praktyczny brak turystów wędrujących pieszo (nawet w sąsiedztwie Dziewiczej Góry, skąd bez przerwy dobiegał gwar odwiedzających). Jeśli już takie osoby się pojawiły, to byli maszerujący z kijkami, grzybiarze czy spacerowicze, których trudno nazwać turystami. Spotykano za to wiele osób na rowerach. W Pławnie, w centrum Puszczy, działa wypożyczalnia rowerów, więc nie trzeba przywozić tu własnego pojazdu. W sumie zaobserwowano 29 osób poruszających się pieszo i 271 rowerzystów. Ze zrozumiałych względów więcej ich było na terenach położonych bliżej Poznania czy osiedli domów letniskowych. Wśród rowerzystów mężczyźni stanowili 69%, kobiety – 25%, a dzieci – 6% (prawie wyłącznie w towarzystwie dorosłych). Odnotowano jedną wycieczkę 15-osobową i pięć grup 5-osobowych, było też 86 turystów indywidualnych, a pozostali podróżowali w dwie, trzy i cztery osoby.

Puszcza Zielonka służy dziś przede wszystkim turystom rowerowym. Trudno stwierdzić, jak wykorzystują oni oznakowane trasy. Z obserwacji można wywnioskować, że poruszają się raczej po drogach publicznych i poznanych już odcinkach, a ze szlaków czy map korzystają nader rzadko. Trzeba dodać, że na wszystkich punktach obserwacji pojawiały się samochody i motocykle, chociaż raczej w niewielkiej liczbie. Quady podczas badań spotkano pięciokrotnie, i to tylko na drogach publicznych.

Przywrócenie w Polsce po 1990 r. zasad gospodarki rynkowej umożliwiło rozwój budownictwa na tym terenie. Powstawały domy wznoszone przez inwestorów indywidualnych, ale pojawili się również deweloperzy, którzy na pozyskanych gruntach oferują budowę domów zarówno letniskowych, jak i całorocznych. Akcja ta, wobec braku planów zagospodarowania przestrzennego, niejednokrotnie spotykała się z protestami środowisk ekologicznych. Życie zweryfikowało zbyt szerokie projekty w tym zakresie – osiedla sprawdziły się tam, skąd był dogodny dojazd do Poznania albo atrakcyjne walory terenu. W innych miejscach zabrakło chętnych na przygotowane do zabudowy parcele, poza tym zamożność społeczeństwa nie rosła w takim stopniu, jak to optymistycznie zakładano. W efekcie niektóre osiedla, jak np. w rejonie Łopuchowa czy Dąbrówki Kościelnej, są (na razie?) zabudowane w niewielkim stopniu.



**Ryc. 1.** Ruch turystów w wybranych punktach pomiarowych  
*Fig. 1. Tourist traffic at selected measuring points*

O wiele groźniejsze od tej działalności deweloperskiej są notowane również tutaj przypadki samowoli budowlanej czy naginania przepisów o tworzeniu siedlisk rolniczych. W wyniku tego powstały budynki mieszkalne w miejscach, które do tego zupełnie nie były przeznaczone. Na szczęście takich przypadków nie było dużo.

W 2000 roku powstał Związek Międzygminny „Puszcza Zielonka” z siedzibą w Murowanej Goślinie (Przedstawiamy... 2010). Związek propaguje turystykę, wspiera gospodarstwa agroturystyczne, wytycza szlaki i poprawia ich oznakowanie. Przede wszystkim trzeba tu wskazać na cieszący się powodzeniem „Szlak kościołów drewnianych wokół Puszczy Zielonka”. W latach 2010-11 udostępniono turystom szlak kajakowy z Tuczna do Pobiedzisk (11,3 km), gdzie udrożniono połączenia między jeziorami i wykonano niezbędną infrastrukturę. Drugą dziedziną działalności Związku była budowa sieci kanalizacyjnej, czym znacząco poprawiono tu stan środowiska. Ostatnio (głównie staraniem Związku) pojawia się też sporo publikacji o tym terenie), rozprawdzanych przez księgarnie, jak i bezpłatnych (Anders 2004, Preisler 2006). Ukazały się także kolejne wydania szczegółowej mapy Puszczy (ryc. 2).

Po 50 latach od pierwszej publikacji promującej Puszcze Zielonka trzeba stwierdzić, że jest to nazwa dobrze kojarzona. Oznacza teren o uznanej wartości, chętnie odwiedzany, o powszechnie rozumianej celowości jego ochrony. Nie jest dewastowany przez masowy ruch turystyczny, może z wyjątkiem najbliższego otoczenia Dziewiczej Góry, natomiast drogi gruntowe skutecznie ograniczają poruszanie się samochodami do przypadków niezbędnych. Odbywanie tu głównie wycieczek rowerowych można uznać za korzystne i rokujące na dalszy rozwój w przyszłości. Należy sądzić, że teren ten jeszcze przez długie lata będzie służyć mieszkańcom Poznania i jego okolic do aktywnego uprawiania turystyki i rekreacji w atrakcyjnym otoczeniu.



**Ryc. 2.** Okładki współczesnych wydawnictw dla turystów  
*Fig. 2. Covers of contemporary tourist publications*

## Literatura

- Anders P. 2004. Puszcza Zielonka. Wydawnictwo WBPiCAK, Poznań.
- Anders P. 2007. Wieże w wielkopolskim krajobrazie. Kronika Wielkopolski 2 (122): 49-62.
- Kasprzak K. 1996. Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka”. Kronika Wielkopolski 1 (76): 53-70.
- Kasprzak K., Raszka B. 2005. Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka” w nowych granicach. Kronika Wielkopolski 1 (113): 75-83.
- Kleczevska B., Maciejewska M. (red.). 1964. Puszcza Zielonka. Informator turystyczny. Oddział Międzyuczelniany PTTK, Poznań.
- Krzepkowski M., Moeglich M. 2015. Dzwonowo – zaginione miasto w Puszczy Zielonka. Kronika Wielkopolski 2 (154): 5-15.
- Preisler M. (red.). 2006. Puszcza Zielonka i okolice. Przewodnik turystyczny. Szlaki piesze i rowerowe. Związek Międzygminny „Puszcza Zielonka”, Murowana Goślina.
- Przedstawiamy 2010. Przedstawiamy Związek Międzygminny „Puszcza Zielonka”. Kronika Wielkopolski 3 (135): 181-198.
- Śliwa D., Czarnecka Ż., Raszka B. 2004. Ścieżka przyrodnicza „Zbiorowiska roślinne wokół jeziora Zielonka”. Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Poznań.
- Zabielski B. 1967. Lasy doświadczalne Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu, Wydawnictwo Uczelniane WSR, Poznań.

**Paweł Anders**

Wielkopolski Klub Publicystów Krajoznawczych PTTK

p-anders@o2.pl